

Detaljna povijest grada Biograda na Moru

PRVA VIJEST O BIOGRADU, BELGRADU

God. 950.

Biograd prvi put spominje bizantski putopisac i car Konstantin VII Porfirogenet u svojem djelu "De administrando imperio" (O upravljanju carstvom) kao naseljeni grad/utvrdu - castrum et civitas, i to pod grèkim imenom "to Belogradon", uz osam takvih gradova Knin, Nin, Skradin i dr. te jedini utvrđeni i naseljeni otok Lumbricaton, Levigrada i sl. - dana'nja Vrgada među svim otocima zadarsko-biogradskog arhipelaga. Biograd i ©ibenik osnovali su Hrvati.

PRVI PAD BIOGRADA U MLETAÈKE RUKE

God. 1000.

Biograd, Belgrad se pred jaèom silom Mleèana predao njihovu Du¾du Petru Orseolu II (992-1009), koji je doplovio s jakim i brojnim brodovljem pod Pa'man i usidrio se iza otoèæa Planac, te je s mora osvojio ovu tvrđavu - castrum. Biograđani su polo¾ili du¾du zakletvu vjernosti - "sacramentum fidelitatis". Za svog prefekta imenovao je du¾d u osvojenom gradu Vitalisa Michaelisa. Do ove vojne do'lo je zato 'to su hrvatski vladari prestali plaæati danak - tributum pacis za slobodnu plovidbu Jadranom.

KRALJ PETAR KRE©IMIR IV - PATRON BIOGRADA

God. 1060, II. mj.

Kralj Petar Kre'imir IV (1058-1075) osnovao je u Biogradu - benediktinski samostan sv. Ivana Evangelista darovav'i mu krunsko imanje - dono regale Rogovo (curtis - dvor) i otok ©irje (Zuri) uz kraljevsku slobodu - iura regalia, tj. oprost od plaæanja svih pristojbi; opat ovoga samostana sudjeluje i na II. splitskom-crkvenom saboru, koji se tada odr¾avao; -- samostan benediktinki sv. Tome, dodijeliv'i mu, također kraljevsku slobodu s imanjem u Bubenjanima; samostan je naknadno obogaæen novim posjedima u ¾upi Sidraga i izvan njenog podruèja.

U Biogradu boravi i papin legat Majnard, koji uz belgradskog biskupa Teodozija I sudjeluje i na II. splitskom saboru.

Biograd se vec tada spominje u ispravama pod raznim imenima: Belgrada, Belegravo, Alba Maris i dr., analogno ugarskom kraljevskom i krunidbenom gradu Belegrata, Alba regalis i sl., dana'nji Stolni Biograd - Szekesfervar. Do danas je u historijskim izvorima za Biograd utvrđeno oko 200 naziva.

ZARUÈNICA KRALJA KOLOMANA U BIOGRADU

God. 1097.

Doplovilo je u luku Belgrada ("in portu Albae qui iuris Ungarorum est") normansko brodovlje s Buzilom (Busita), kcerkom Rudera I, normanskog kneza od Sicilije i Draèa - zaruènicom kralja Kolomana. U pratnji je princeze, buduæe kraljice, i Gofred Malaterre, kronièar opisa ovog putovanja i doèeka u Belgradu, te pratnje do stolnog Biograda.

KOLOMAN SE KRUNI U BIOGRADU

God. 1102.

U Belgradu se Koloman kruni (1095-1116)

hrvatskom krunom za hrvatskog kralja, kralja Hrvatske i Dalmacije. Cin krunidbe izvr'io je po nekima belgradski biskup Bono, a po nekima kninski biskup, koji je nosio naslov "hrvatskog biskupa" ("episcopus croatensis"). U ispravi o krunidbi, između ostalog, navodi se "postquam fuit coronatus in Belgradum supra mare, in urbe regia" ("nakon što je bio okrunjen u Biogradu na Moru, kraljevskom gradu"). Biograd je tada urbs regia - kraljevski grad; Alba regalis, Alba maris, Alba Maritima - Belgradum supra mare, koji je rezidencija Kolomana i njegova sina Stjepana (1089-1090).

Hrvatsko-ugarski kraljevi, poput franaèkih vladara, imali su vi'e prijestolnica, samo u Hrvatskoj bilo ih je 7 (Belgrad, Biaci, Klis, Knin, Nin, Omi' i ©ibenik) u kojima su vr'ili kraljevsku vlast (izdavali isprave, priznavali slobode, potvrđivali ugovore, presuđivali sudske sporove i sl.) iskori'tavajuci pri tome i ubiranje ljetine s kraljevskih dobara u određenom gradu i njegovoj okolini za sebe i svoju brojnu pratnju. Oni su imali i tzv. ius descensus regii (pravo na uzdržavanje kralja i njegove pratnje) tamo gdje su povremeno boravili. "Dopo la sua incoronazione a Belgrado" ("poslije svoje krunidbe u Biogradu"), Koloman je u njemu pretežno boravio, uz Zadar, Nin, Knin, ©ibenik, Trogir i dr. Po nekima je Koloman umro u Biogradu i u njemu je sahranjen, a po nekima u Zadru, Stolnom Biogradu i dr.

BIOGRAD U VLASTI VENECIJE

God. 1115.

Biograd - utvrdu i naselje otme od ranije

bizantske vlasti i sada'nje vlasti hvatsko-ugarskih kraljeva mletaèki dužd Ordelafo Falieri (1102-1118), poru'i mu zidine i kule prema Moru, kako bi "per tutti tempi" ("za sva vremena") ostao u vlasti Serenissime. Da pridobije za sebe i benediktince sv. Ivana Evangelista u Biogradu, koji su imali svoje posjede i na Rogovu i na Pa'manu, ovaj dužd potvrdi im sve njihove ranije steèene povlastice, ukljuèujuæi i kraljevsku slobodu oprosta od plaæanja pristojbi.

God. 1124.

Biograd je sjedište župe Sidraga

sve do krunidbe prvoga hrvatskog kralja u Biogradu god. 990. (po T. Arhidakonu to je bio kralj Držislav), kad je to sjedište preneseno u Tinj. Biograd od tada postaje Castellum regale (kraljevski kaštel) u kojemu povremeno borave kraljevi, a epi i njihovi banovi (otuda i naziv "Banovi dvori" na jugozapadnom dijelu poluotoka, odnosno stare gradske jezgre).

MLEĀANI IZ TEMELJA RUČE BIOGRAD

God. 1124/25. V. mj.

Biograd osvaja od MleĀana hrvatsko-ugarski

kralj Stjepan III, ali oni vraćajući se s velikom flotom i bogatim plijenom s Levanta pod vodstvom dužda Dominica Michelia (1118-1148), navale na grad-utvrdu s mora i kopna ("terramarique"), te ga početkom 1125. nakon osvojenja poruše. Zapravo rušenje grada počelo je sistematski koncem 1124. Grad je do temelja porušen, opljačkani su njegovi samostani, ostala crkvena i svjetovna dobra - kraljevska palača, gradski kaštel i dr. U ispravi o rušenju kraljevskog Biograda navodi se "Veneti destruxerunt Belgradum prope Jadram civitatem ... in urbe, que quondam, dum in suo statu existeret, Alba vocabatur" ("MleĀani su srušili Biograd, koji je bio smješten nedaleko od grada Zadra, a koji je do tada po svom položaju bio kraljevski grad zvan Alba, Albamaris").

Belgradski se biskup s manjim dijelom naroda i klera - "li habitanti vecchi" - ("stalno stanovništvo") - preselio u Skradin, odakle je ranije biskupija bila ovamo prenesena; prethodni dio stanovništva preseli se u Dolac-Āibenik - "l'altra parte con molti notabili va a Sebenico", na otoke Pašman i Vrgadu. Benediktinke samostana sv. Tome presele se u svoju područnicu Bujane, odakle su prešle u Zadar, u kuću blizu crkve sv. Dimitrija ("le Monache di Belgrado passano a Zara in una casa presso la chiesa di S. Demetrio"), gdje su osnovale novi samostan i u njemu boravile od god. 1143 do 1177.

Benediktinci sv. Ivana Evangelista preselili su se u Rogovo, pa otad i datira naziv Rogovska opatija, a kad su MleĀani srušili i taj kaštel, preselili su se u svoj područni samostan sv. Kuzme i Damjana na Āokovac kod Tkona (dolazi od æok u zn. kos ptice) ("in cenobio dei Benedettini di Belgrado con molti beni e fonda passano sull'isola di Pasman presso Tcon"). Uz Rogovo stradao je od MleĀana i samostan sv. Bartula na Kumenatu, kao i samostan sv. Grgura u Vrani.

Po nekima, vrijedni ostaci ruševina kraljevskog dvora, biskupske katedrale i četiri samostana preneseni su na Pašman, u današnji franjevački samostan u Kraju (stupovi i arhitravi palače i dr.), ali su većim dijelom zasuti ili ugrađeni u temelje obnovljenih seoskih kuća novoizgrađenog naselja/utvrde njegovih zidina i kula, treće (danas župne) jednobrodne crkve sv. Stošije, građene 1761., zvonika građenog 1859. na ostacima stare krunidbene katedrale, kasnije ruševne crkvice sv. Mihovil "pokrivene slamom".

Dok je obalni i priobalni dio bivše Belgradske biskupije pripao skradinskom biskupu ("tutte le parrocchie della terre ferma appartenente a Belgrado"), dotle je njen otoèni dio Pa'aman i Vrgada potpao pod jurisdikciju Zadarske nadbiskupije. Ovime je nestalo dotadašnjeg koridora Hrvatske u pravcu Jadrana preko starog Belgrada na južni Pa'man i otok Vrgadu, koje se podruèje nalazilo izvan teritorija Dalmacije, njenih gradova i njenih distrikata.

RIMSKI PAPA ALEKSANDAR III PLOVI PA'MANSKIM KANALOM

God. 1177. 12. III.

Rimski papa Aleksandar III (1159-1181)

u pratnji svoga brodovlja isplovio je od talijanske luke Vasto za Veneciju i tom je prilikom prošao kroz pa'manski kanal. Papinske galije, njih 10 na ovome putu zaustavile su se i u uvalama otoka Lumbricatone - Vrgada, na otoèima Pa'manskog kanala, te na kopnenom dijelu ovoga kanala negdje u okolici Biograda, odakle je otišao glasnik da javi zadarskom nadbiskupu i gradskom prioru Zadra dan i sat dolaska visokog gosta u njihov grad. Nije isključeno da su se i otoène straže Vrgade i Pa'mana, te Ugljana poslušile dimom (danju) i vatrom (nošću) da obavijeste o dolasku i prolazu ovoga visokog gosta. Papu je došao kao U Zadru i biskup Nina i Skradina (ranije biskup Belgrada), gradski knez i puk i to pozdravljajući gosta "in eorum slavica lingua" ("na njihovom slavenskom jeziku").

KRISTARI OSVOJE ZADAR - NJEGOVO STANOVNIŠTVO PRESELI U VEÆ UTVRÐENI BIOGRAD

God. 1202.

Kristari èetvrte križarske vojne

(la quarta crociata) u pohodu za oslobodenje sv. Groba u Jeruzalemu porušili su kršćanski Zadar, koji je u vlasti hrvatsko-ugarskog vladara. Stanovnici porušenoga grada sklonili su se u veæ tada obnovljeni Biograd, koji su nazvali Novim Zadrom - Zara Nuova.

Kako se istodobno obnovio i Zadar, to su se njegovi bjegunci poceli masovnije vraæati u svoj obnovljeni Zadar, koji su nazvali Zara Nuova, Novi Zadar, a dosadašnje naselje negdašnji Belgrad, nazvali su Stari Zadar, Zara Vecchia, što je odgovaralo Mleèanima jer su željeli zatomiti stari hrvatski naziv Belgrad(um), Alba i sl. Ovaj potalijanèeni naziv ostao je u upotrebi u svim ispravama, u geografskim i topografskim kartama punih osam stoljeæa sve do konca II. svjetskog rata.

IZGRADNJA BIOGRADA

God. 1205.

Poèela je temeljitija obnova Biograda, koje su se prihvatili bjegunci iz Zadra, a i sami ra'trkani Biograđani, koji su se poèeli vraæati iz Skradina, Cibenika i otoka; izgradnju

grada potpomogli su i vranski templari, a osobito cetinski i sidra¹ki knez Omald, koji je svoju vlast pro¹irio i na ovo područje.

BIOGRAD - GRAD SA STATUTOM, PRIOROM I BISKUPOM

God. 1298.

Svako veæe naselje da bi se proglasilo

za grad - (civitas), u pravilu uz vladara- kralja u doba ranog feudalizma mora imati gradski statut, gradskog priora i svog biskupa kao predstavnika crkvene i svjetovne vlasti, upravno-sudskog i ekonomsko-gospodarskog savjetnika kralja i njegove pratnje. Tako je i Belgrad do svog temeljitog ru¹enja 1125. imao svog biskupa i gradskog priora, a od tada ih vi¹e nema. Rimski papa bio je ovla¹ten proglasiti određeno naselje gradom i bez biskupa, ¹to je vrijedilo i za Biograd, jer je on jo¹ preko 150 godina bio kraljevsko-krunidbeni grad do 1290. I ©ibenik je bio bez svog biskupa, tako da je pripadao pod jurisdikciju trogirskog bisupa sve dok nije dobio svoga biskupa.

ÈÈ©KI KRALJ KARLO IV POZVAO BENEDIKTINCE SA ÆOKOVCA U PRAG DA ©IRE GLAGOLJICU I SLAVENSKI JEZIK

God. 1347.

Uz suglasnost rimskog pape Klementa VI

èe¹ki kralj Karlo IV osnovao je u Pragu benediktinsku opatiju Emaus. On je pozvao u Èe¹ku hrvatske benediktince, vjerojatno iz samostana sv. Kuzme i Damjana s Æokovca da doðu u Prag u ovaj samostan da uèe i ¹ire glagoljicu i slavenski jezik u crkvi i narodu. Razvijena aktivnost tkonskih benediktinaca u gajenju slavenske pismenosti odr^¾avanjem samostanske ¹kole, izdavanjem rimskog misala prevedenog s latinskog jezika, te razvitak raznih crkvenih i svjetovnih knjiga pru^¾a punu garanciju da je upravo Æokovac bio poèa¹cen pozivom stranog suverena. Regule sv. Benedikta iz XIV. st. pisane tzv. "beneventanom" prevedene s latinskog iskljuèivo za potrebe samostana Rogovske opatije, zatim Tkonski zbornik iz XV. st., Pa¹manski brevijar iz XV. st. i dr. dokaz su visoke pismenosti redovnika - benediktinaca s Æokovca.

IVAN PALI©NA - NAJPOZNATIJI VRANSKI PRIOR

God. 1382 18. IX

Na politièkoj pozornici Hrvatske pojavljuje

se najpoznatiji i najborbeniji vranski prior, ban Hrvatske i Dalmacije, a zatim i Slavonije Ivan Pali^¾na, zvan i Ivan od Pali^¾ne, Giovanni Palisna (1385-1391). On je voða Hrvata koji ne priznaju Mariju i majku joj Jelisavetu (kæerku i ^¾enu - udovicu) za hrvatske kraljice iza smrti Ljudevita Velikog, veæ priznaju za nasljednika prijestolja bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromaniæa, a zatim i Karla Draèkog.

LADISLAV NAPULJSKI DALMACIJU PRODAJE VENECIJI UKLJUČUJUĆI VRANU I BIOGRAD

God. 1409. 9. VII.

Hrvatsko-ugarski kralj Ladislav Napuljski

(1386-1409) prodaje Dalmaciju Veneciji, i to Zadar, Novigrad, Vranu i otok Pag sa svim pravima. U to područje "Zara col suo contado" spada i Biograd sa svojim zaledem, primorjem i otocima. Naknadnim borbama Venecija je 1411. osvojila Šibenik, 1420. Omiš, Trogir, Split i Kotor, te njihovo otocje. Time je cijela Dalmacija došla pod mletačku vlast, koja je trajala gotovo četiri stoljeća, sve do njene propasti 1797. (mir u Campoformiu između Napoleona i Austrije, danas Campoformido kod Udina).

VRANSKI KMETSKI ZAKONIK, PRVI POVIJESNI PRAVNI SPOMENIK NA OVOME PODRUČJU

God. 1454.

Objavila je Venecija Vranski kmetски zakonik

(Consuetudino di Aurana), kojim se reguliraju obveze i prava kmetova - poljoprivrednika Vrane i njenih sela Pakoštana, Biograda i dr. To je prvi povijesno-pravni spomenik na ovome području, poput Vinodolskog zakonika iz god. 1288, Poljiškog statuta iz 1440, Novigradskog zbornika iz 1551. i drugih spomenika staroga hrvatskog običajnog prava.

GRB OPĆINE BIOGRAD

God. 1574.

Iz ove godine potječe prvi, stari mletački

grb Biograda. Novi grb izradio je Simion iz Zadra po zamisli Ćime Ljubića (1822-1896), poznatog historiografa, autora Listina, Izvještaja i dr. Ovaj grb koji je i danas u upotrebi kao simbol Biograda, ima dva unakrsna polja s hrvatskim kockama i dvije unakrsne kule / vrata, sve dijagonalno postavljeno s dodatkom petokrake na vrhu. Uz kocke i vrata grb je prije u znak nekadašnjeg kraljevskog i krunidbenog grada na vrhu imao hrvatsku krunu s natpisom "Insigni civitatis Albae maris Biograd" ("Grb hrvatske prijestolnice Biograda").

GNALIŠ - BLAGO S MORSKOG DNA

God. 1538, 10. X.

Potonuo je kod otočića Gnališ između otoka

Pašmana i Vrgade na udaljenosti od oko 3 n/m jugoistočno od Biograda na dubini od oko 32 m mletački trgovački brod tipa galiun (galeazza) ili nave (petacchio) dužine 20 i širine 8 m. Ovaj brod pod zapovjedništvom kap. Alvise Finardia prevezio je raznu trgovačku i industrijsku robu iz Venecije za Carigrad (Istanbul). Brod

je bio i naoružan za borbu protiv gusara, kao i svi trgovački brodovi toga vremena. Iz sačuvanih cesionih isprava o pomorskom osiguranju proizlazi da je imao venecijansku zastavu, a ime mu je bilo Gagiana (Gagliana, Gajina). Doživio je brodolom zbog nevremena u koje je zašao i zbog svoje pretovarenosti. Iz venecijanske dokumentacije poznati su vlasnici broda i tereta. Brodolom se dogodio, kako to proizlazi iz mletačkih izvora "in acque di Zara Vecchia" - ("u vodama Biograda"). Mletački senat poslalo je na mjesto brodoloma 14. IV. 1584. brod-galiju radi zaštite i spašavanja tereta, a i zbog gusarske opasnosti.

70-tih godina pristupilo se vađenju tereta i opreme iz ovog potopljenog plovnog objekta, te su u polumjeru od 30 m na morskom dnu i u njegovim naslagama (pijesku) nađeni:

- dijelovi brodske kobilice, rebra i oplata broda
- oprema: sidra, topovi, ušad i dr.
- sirovine: bakar, kositar, lim, mjed i dr.
- polufabrikati: zrna te ogrlice, žica mjedena, bakrena i cinèana, crvene i žute uljene boje, kugle i dr.
- fabrikati: mjedeni svježenjaci iz Lubecka, stakleno posuđe, èaše, boce, ogledala, igle pribadaèe, britve, naoèale, vage i utezi, baève, okovana krinja s 54 m svilenog damasta, 3 košulje, 8 kapa i dr.

Ovo je do sada najveći i najbogatiji hidroarheološki nalaz na Jadranu, a njegovi brojni predmeti po kolièini, vrsti i naèinu izrade predstavljaju i najbogatiji nalaz venecijanskog stakla iz Murana u razdoblju iz XVI. i XVII. stoljeća. To je u stvari "supermarket" na dnu mora, s robom, poèevši od igle, pa sve do topa. Veći dio ovih predmeta izložen je kao stalna postava pod nazivom "Gnaliæ - blago s morskog dna" u Zavièajnom muzeju u Biogradu.

Kako je plovidba bila u to vrijeme terestrièka, obalna, to je pašmanski kanal bio glavni prometni pravac od sjevera prema jugu i obratno. Biogradsko područje, njegov obalni, otoèni i zagorski dio ima obilje plodne zemlje, a i stalni sukobi Mleèana, Turaka, uskoka i dr., usmjerili su njegovu stanovništvo iskljuèivo na poljoprivrednu djelatnost - na obradu zemlje (Jankolovica - "dalmatinski banat"), dok je iskorištavanje mora (plovidba i ribolov, a djelomièno i solarstvo) bilo sporedno.

ZAPOVJEDNIK STRAŠE BIOGRADSKIH HRVATA

God. 1635.

Biograd je uz ranijega seoskog glavara

i seoskog suca, odnosno kasnije serdara, harambašu i dr., imao i jedan poseban povijesno-pravni institut, a to je položaj vojnog upravitelja - governadura straše na kopnu i Moru konjanike (cavalleria) i flotu (barche armate). Ovaj zapovjednik - il governatore dei Croati di Zaravecchia - zapovjednik biogradskih Hrvata bio je dužan organizirati efikasnu obranu od navale Turaka ispred utvrđenog Biograda, Vrane, odnosno takvog naselja (Turanj, Pakoštane i dr.). Na njega su bila prenesena i određena prava iz djelokruga rada serdara, harambaše i ostalih, npr. suđenje i kažnjavanje prijestupnika, propisivanje dadžbina i dr. Dužnost zapovjednika straše

obavljali su pretežno domaći ugledni sinovi iz obitelji Makovića (Matčovich) - Ambroz, Stjepan i dr. Biogradski guverner potpadao je pod kolonela guvernera u Ninu - (il Governatore, Colonello dei Croati di Nona). Ovakvih zapovjednika straže bilo je samo na određenim istaknutijim punktovima, izloženim Turcima i njihovim navalama (otok Čolta i dr.).

TURCI IZ TEMELJA RUČE BIOGRAD

God. 1646, 23. VIII.

Turci se spremaju na odlučan obračun s

Mlećanima, tako da su daleko jačom snagom navalili na dobro utvrđeni Biograd i Turanj, Mlećani nisu mogli odoljeti daleko nadmoćnijoj turskoj sili i Biograd se morao predati s mora i kopna, kao i Turanj. Uoči same predaje neprijatelju, Biograd su njegovi branitelji sami potpalili, a dijelom i srušili njegove zidine. Turci su ga kao osvajači i dokrajčili u rušnju. Turci su se ovime htjeli osvetiti Mlećanima za pad Vrane u njihove ruke, kad je poginuo i sam branitelj Vrane Ali-beg Atlagić.

ČIME LJUBAVAC - OČEVIDAC KRALJEVSKE PALAČE U BIOGRADU

God. 1650.

Poznati zadarski historičar dr. Čime

Ljubavac (Gliubavaz) posjetio je Biograd i dao njegov opis u kojem, između ostalog, navodi da je vidio staru kraljevsku palaču u predjelu "Glavica", koja je u ruševnom stanju: "Fu della citta nelli trasandati secoli de' re Croati..., frequentati di abitazione..., e vi appviono oggidi le rovine del diroccato palaggio,... di piccolo colle...im mezzo il luoco..." (Vidjele su se tada na manjem brijegu još ruševine staroga hrvatskog dvora iz prošlih stoljeća u napuštenom naselju...).

POBUNA BIOGRAĐANA I PAKOČTANACA

God. 1692, 16. I.

Pobunili su se Biograđani i Pakočtanci

protiv mletačkog tlađitelja, zadarskog plemića Čimuna Bortulaccia (Bortulazzo, Bartulačić), biogradske guvernera - zapovjednika straže protiv Turaka. Pobunjeni narod prodro je noću u Kačtel Vrane, gdje je bilo sjedište tog tiranina: on je tajno osuđen na kaznu smrti, a ubili su ga "cum archibugiate" ("metkom iz puške").

POBUNA BIOGRAĐANA

Biograđanin Matija Čabetić s popom

Petrom Kuridžom podigao bunu protiv Mlećana - tlađitelja kmetova

iz Vrane i okolnih sela od Turnja do Pako'tana. Seljacima - obrađivaèima zemlje, kako vlastite, tako i one u zakupu, nametnuo je veliku tlaku, brojne namete i visoke dad'bine Franjo Spigarola, biogradski guvernadur. Kako se ovi buntovnici s razmjerno manjim brojem svojih prista'a i nedovoljnim oru'jem nisu mogli uspje'no braniti od znatno jaèih mletaèkih snaga, to je njihova pobuna bila veæ u poèetku uga'ena, a njihovi kolovoðe uhvaæeni u bijegu i ubijeni.

PUTOPISAC FORTIS O BIOGRAĐANIMA

God. 1774.

Znameniti mletaèki putopisac opat Alberto

Fortis izdaje djelo "Viaggio in Dalmazia" ("Putovanje po Dalmaciji") u kojem između ostalog, iznosi i opis Biograda i Vrane. Biograd zove Alba maritima, Alba maris u znaèenju primorska Alba, Bijeli grad na Moru. Kad su Mleèani sru'ili Biograd (1124/25), ka'je pisac, izgraðeno je selo, koje se pro'irilo i izvan poru'enih i kasnije obnovljenih zidina i kula u predjel zvan Varo'. Selo nastanjeno "grabe'ljivim, nasilnim i zloèinaèkim narodom"... "che popolatosi di gente rapace, e facinorosa..." zaslu'iv'i srd'bu Prejasne vlade - Venecije. U vrijeme posjeta A. Fortisa selo je nastanjeno "s malo siroma'ne èeljadi" - ("adesso vi abita poca, e povera gente").

PRVI UGOSTITELJSKI OBJEKT U BIOGRADU

God. 1806.

Prvi ugostiteljsko-turistièki objekt skromnih

razmjera bila je gostionica "Vrana" vlasni'tvo M. ©eata. On je ovu gostionicu otvorio u prizemlju vlastite stambene zgrade na obali neposredno nakon njene gradnje. Kuæu je sagradio godine 1806. na temeljima jugoistoène ugaone kule-bastiona graditelj G. Sundeèiæ "di Cattaro" (Kotor). Kasniji graditelji Biograda bili su zidari Car iz Crikvenice, Jelenkoviæ iz Zadra, Pedi'iaæ iz Pa'mana i dr.

Kako je Biograd koncem XIX. stoljeca prelazio iz trgovi'ta u gradiæ, to je i zbog priliva poslovnog ljudstva osnovan manji hotel "Libernija", vl. P. Dominisa (1906), Gostionica sa svrati'tem "Velebit", vl. A. Jeliæa (1908), hotel "Vrana" zakupnika Sandaliæa iz Raba, braæe ©angulin i dr.

OSNOVANA JE OPÆINA U BIOGRADU

God. 1811, 28. XII.

Za vrijeme francuske vladavine u Biogradu

je osnovana opæina. Ovo je naselje od nekada'njeg kraljevskog i krunidbenog grada (urbs regia, civitas) postalo mletaèka utvrda (castrum), zatim selo (villaggio): varo'ica, varo', trgovi'te (borgata) i gradiæ (cittadina). Upravo na prijelazu iz trgovi'ta u gradiæ, kad se poèela jaèe razvijati

trgovina uz izvoz poljoprivrednih proizvoda iz neposrednog zaleđa - Ravnih kotara i Bukovice, te uvoz ostale robe za to zaleđe morskim putem, Biograd je dobivao sve veće značenje.

Kako je Dalmacija, jedna od sedam pokrajina, ušla u sastav novoformiranih ilirskih provincija - ("Les provinces Illiriennes") sa sjedištem u Ljubljani, to je dekretom objavljenim u službenom glasilu Telegraph Officiel (No 14/12) Biograd 28. XII. 1811. dobio općinu kao osnovni upravno-izvršni organ.

Do tada je Biograd sa svojim naseljima i njihovim stanovništvom živio u svojoj posobi (congrega) s glavarem sela i seoskim sucem, te u ligi (udruženja svih sela ovog područja), s tim da su oni sami uređivali svoje imovinsko-pravne i ostale odnose; upravne, sudske i izvršne poslove u dopuštenim okvirima, utvrđenim pozitivnim mletačkim zakonodavstvom. Ove lige su imale obvezu da daju određeni broj ljudi sposobnih za oružje protiv neprijatelja - Turaka i dr. Tako je i biogradska liga davala mušku radnu snagu, sposobnu za oružje, razmjerno s brojem svog pučanstva.

Za vrijeme Turaka uvedeni su bili serdari, haramba'e, èau'i i dr. kao pravni sljednici starih posoba i liga, èime je zamijenjena ova starohrvatska organizacija uprave i ljudstva. Biograd je postao sjedištem serdara - glavarova s haramba'om i ostalima.

OTVORENO JE NOVO GROBLJE U BIOGRADU

God. 1850.

Otvara se u Biogradu prvo, skupno groblje

(danas staro) sjeveroistočno od linije Varoš-Križ. Već 1898. došlo je do njegova prvog, a 1902. do drugog proširenja. Do tada su se ugledniji seljaci pokapali u crkvi sv. Stošije, a ostali izvan te crkve; neki su se mrtvaci sahranjivali u franjevačkom samostanu u Kraju. Kad je 1820. zbog zdravstvenih razloga vlast zabranila pokapanje mrtvaca u naseljima, u crkvama i oko njih, tada je otvoreno ovo groblje na kojem su bogatiji seljani, trgovci i posjednici (Pelicarići, Lukačići i dr.) izgradili kamene grobnice, odnosno kapelice. Lokacija ovoga groblja bila je neposredno uz naselje, jer se tada držalo da "živi i mrtvi" èine i dalje zajednicu koju smrt ne rastavlja.

BIOGRAD - PROMETNO VEZAN PAROBRODIMA

God. 1868.

Biograd se prvi put uključuje u plovidbeni

(parobrodski) red, i to kao stalno sidrište. Brodom na vesla dolazilo se do parobroda radi ukrcaja i iskrcaja putnika i robe. Prvi parobrod pristao je uz gat u Biogradu 1881. Tek 2. rujna 1896. prvi Lloydov parobrod "IRIS" pristao je u biogradskoj luci, uz njen gat - mul, preteču današnjeg, koji je bio znatno kraći i uži, građen na nasipu. 1890. uspostavljena je redovita lokalna parobrodsko-pruga za prijevoz pošte, putnika i robe na relaciji Zadar-Tijesno, s pristajanjem i u Biogradu, a 1892. parobrodsko društvo "P. Negri" iz Cibenika držalo redovitu prugu Zadar-Biograd-Tijesno-Vodice-Cibenik. Izgradnjom novoga produženog gata s odgovarajućim gazom, kao i dijela operativne obale od 1913. parobrodi redovitih pruga pristaju u Biogradu.

POLJOPRIVREDNO DOBRO "VRANA"

God. 1868.

Obitelj Borelli uvaživala je Vranu kao

feud od 27. IX. 1752. do 2. VI. 1868, kad je to dobro otkupio državni erar Austrije. Zadatak Borellijevih kao feudalaca bio je da isušavaju močvaru - vransku baru (blato) i da prokopaju protočni kanal "Prosika", koji otprema suvišne vode od jezera prema Moru radi dobivanja novih površina sposobnih za obradu, u čemu su oni i kao stručnjaci za te kulture postigli vidnih rezultata.

Nakon što je austrijska vlada 1868. preuzela brigu oko daljnjeg unapređenja ovoga dobra, u Biogradu je osnovan Agrarni ured, koji je 1897. prerastao u Domenijalnu upravu koja rukovodi dobrom; - Filokserično povjerovništvo, osnovano je 1902. radi suzbijanja bolesti vinove loze - filoksere i sadnje novih sorti američke loze; - Gospodarski ured osnovan je 1905. radi unapređenja ratarskih i ostalih kultura, itd.

OTVORENA JE PRVA ĆITAONICA U BIOGRADU

God. 1872.

U Biogradu je osnovana prva Ćitaonica pod

imenom Narodna Ćitaonica u cilju prosvjedaivanja naroda i buđenja hrvatske svijesti. Kako je za rad ove prve kulturne ustanove u tadašnjem Biogradu, koji je prelazio iz varošice u grad, vladao velik interes, a ojačao je i stranački život, to je 26. V. 1887. obnovljena ova Ćitaonica i nazvana je "Skup Hrvata". Prvi joj je predsjednik bio Marko Otrić, zatim A. Barani i dr. Njeno svečano otvorenje popraćeno je i svirkom tek osnovane mjesne glazbe. Veću aktivnost Ćitaonica je razvila osobito u 1889, kada je postala pravi rasadnik kulture. Tada je nazvana "Hrvatskom Ćitaonicom" da tim proirenim imenom privuče što veći broj članstva. Ova je Ćitaonica svojim radom potakla i osnivanje ostalih društava (Hrvatski sokol "L. Palićna". "Hrvatska sloga", Pjevačko-tamburaško društvo "Hrvatska vila" i dr.).

BABAC - PRVI SVJETIONIK U PAMANSKOM KANALU

God. 1875.

Izgrađen je prvi svjetionik na biogradskom

području, i to na otočju Babac u Pamanškom tjesnacu nasuprot selu Paman, kasnije je prenesen na sjeverozapadni rt otočja. Do tada je ovaj kanal bio bez svjetala, plutača i ostalih balisažnih oznaka ("Stretto di Paman senza segnali, boe e gravitelli, fari e fanali"). Ostali su izgrađeni ovim redom: Sv. Kata (1885), Cavata (1908), Biograd (1910), premješten od starog lukobrana na novi gat (1913), Tkon (1910), Pakoštane (1912) i dr.

OSNOVAN JE U BIOGRADU KOTARSKI SUD

God. 1876, 5. II.

Otvara se u Biogradu Kotarski (Sreski)

sud. Grupa zastupnika u Carevinskom vijeću još 1873. predala je promemoriju austrijskoj vladi, koja je sadržavala 13 zahtjeva. Pod točkom 2. ovih zahtjeva traženo je da se u Biogradu otvori sud. I zaista početkom 1876. održana je svečanost u vezi s tim osnivanjem, kojoj su prisustvovali općinski načelnik Tomo Pelicarić, Srećko Bilbija, pakotanski i biogradski župnici i dr., uz prvog suca Ivančića. U čast Biogradu direktor zadarske učiteljske škole Stjepan Buzolić spjevao je tom prilikom pjesmu prigodnicu. Svečana misa održana je u župnoj crkvi, a ručak za uzvanike u kuci veletrgovca S. Bilbije na obali. Tom je prilikom istaknuto da će ovaj sud biti od velike koristi "svom plemenitom narodu" ("a il suo gentile popolo").

PROSLAVA 500-GODIŠTICE SMRTI VRANSKOG
PRIORA I. PALIŠNE U VRANI

God. 1891.

U Vrani održana je proslava 500-obljetnice

smrti znamenitog vranskog priora Ivana Pališne, i tada je pokrenuta i inicijativa za istraživanje ruševina bivšega samostana Ivanovaca, kako bi se pronašao grob ovoga velikog naturaliziranog Vranjanina.

PRVA CESTA U BIOGRADSKOM PARKU "SOLINE"

God. 1896.

Izgrađena je prva cesta uz more u žumi

(danas parku) "Soline", i to od Biograda, njegove Varoši, do uvale "Soline" u pravcu "Kumenta". U čast narodnog zastupnika Mihe Klaića, nosioca liste Narodne stranke za zadarski izborni kotar u koji je spadalo i područje Biograda, ova je makadamska cesta nazvana njegovim imenom "Klajićev put".

NA ŽOKOVCU JE OTVOREN PRVI PLANINARSKI
DOM U DALMACIJI

God. 1899.

Osniva se u Dalmaciji prvo planinarsko

društvo pod imenom Planinarsko-turističko društvo "Liburnija" u Zadru. Cilj je ovoga društva pronalaznje i istraživanje prirodnih ljepota Kraljevine Dalmacije, osiguranje pristupnih putova do takvih objekata, opisivanje planja i dr., u koju je svrhu osnovan i speleološki odsjek, prvi takve vrste u Hrvatskoj (god. 1900.).

Društvo je unapređivalo izletnički i planinarski turizam.

Ukidanjem crkvenih redova, posljednji redovnik benediktinaca Petar Pletikosić otkupio je 1849. od austrijskog državnog erara samostan sv. Kuzme i Damjana na Āokovcu i pred svoju smrt ostavio ga župnoj crkvi u Tkonu. Znameniti don Stipe Banov, župnik u Tkonu, sklopio je ugovor s "Liburnijom" o zakupu bivšeg samostana na određeni broj godina. Od ove crkvene nadarbine "Liburnija" je 1907. iznajmila za svoje potrebe stambene prostorije samostana. Društvo je otvorilo i prvu "turističku stanicu" u ovom starom tada napuštenom benediktinskom samostanu na Āokovcu, a to je bio u stvari i prvi planinarsko-turistički dom u Dalmaciji. Uz njega otvorena je turistička kuća na brdu sv. Ilije na Pelješcu i u tvrđavi sv. Mihovila nad Prekom. Bilo je u planu da se na Āokovcu izgradi i žičara - uspinjača za prijevoz planinara i izletnika (92 m n.m.).

OSNOVAN JE U BIOGRADU KOTAR

God. 1923, 14. III.

Rapalskim ugovorom iz 1920. Zadar sa svojom neposrednom okolicom pripao je Italiji, zapravo je otet od matice zemlje, te je Sjeverna Dalmacija od Raba do Šibenika ostala bez većeg i značajnijeg upravno-ekonomskog centra, a Preko, Biograd i Benkovac nisu bili još razvijeni da preuzmu tu ulogu.

Stoga se 1923. u novoj državi Kraljevini SHS pristupilo osnivanju najprije Preko-biogradskog kotara (sreza), a zatim i Biogradskog kotara - Sreskog načelstva s ispostavama u Ninu i Zemuniku.

OTKRIĆE SPOMENIKA KRALJU TOMISLAVU U BIOGRADU POVODOM 1000-GODIŠNICE HRVATSKOG KRALJEVSTVA

God. 1925.

Biograd je svoje hrvatsko obilježje posvjedočio i podizanjem spomenika kralju Tomislavu na jugoistočnom dijelu obale, i to prigodom proslave 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva. Spomenik ima oblik obeliska, sastavljen je od istarskog kamena u tri dijela s urezanim hrvatskom krunom i staropleternom ornamentikom. Bilo je predviđeno da se na njegovu vrhu postavi i brončana kraljevska kruna. Spomenik je otkriven uz velike svečanosti i u prisutnosti predstavnika vlasti, te šibenskog biskupa kao apostoloskog administratora jugoslavenskog dijela zadarske nadbiskupije iavnog sljednika nekadašnjeg beogradskog biskupa. U svojoj uvodnoj riječi, koju je održao don Kazimir Perković, čuvar starina u Biogradu, istakao je značenje hrvatskih prijestolnica Nina, Biograda, Brijuna i dr., te ulogu hrvatskog plemstva Mogorovića i Čubića, koji su djelovali na ovome području.

Talijanski fašisti, anektirajući 1941.

godine i Biograd uništavali su sve što je bilo hrvatsko, jugoslavensko, polupali su ovaj spomenik, oštetili njegov pleter i krunu, a iz već dijela teksta izbacili su, "otukli", sve što podsjećalo na hrvatstvo. Time su pokazali i dokazali svoje divljaštvo nad našim narodom i njegovom kulturnom baštinom. Spomenik je poslije rata ponovno sastavljen od oštećenih dijelova s oštećenim natpisom,

pleterom i krunom, a zbog prometnih razloga je i premješten 30 m sjeverozapadno od općinskog parka. Danas stoji i kao vidan dokaz talijanske soldateske.

I susjedne Pakoštane te su godine podigle zbog istih pobuda spomen-ploču u čast hrvatskoga kraljevstva, koja je srećom neoštećena preživjela talijansku aneksiju (na istom je mjestu i danas).

OTVOREN PRVI MODERNI HOTEL "ILIRIJA" U BIOGRADU - KARAGANJAN - OSNIVAČ BIOGRADSKOG TURIZMA

God. 1934. VIII. mj.

Dovršena je izgradnja u Biogradu i

otvoren je 5.V. u subotu prvi veliki hotel "ILIRIJA" (na mjestu današnjeg istoimenog) koji je sagradio Vagan Melik Karaganjan, dipl. inž. arhitekture, rođeni Armenac, a po pasiji i hotelijer. Ovaj građevinski poduzetnik dobio je na licitaciji ovlaštenje i za gradnju antimalarijne stanice i banovinske bolnice (danas nadograđene za TBC kostiju). Njegovim nastojanjem kao "oca biogradskog turizma" osnovano je i Društvo za poljepnjenje mjesta i unapređenje turizma "Soline". Za Biograd i njegovu neposrednu okolicu ovaj entuzijast je govorio: "Ja ću od Biograda stvoriti jugoslavensku Nicu, mondano ljetovalište međunarodnog značenja". Na otočju Katarini, na njegovu sjevernom dijelu, htio je izgraditi igraonicu i u Biogradu podići više hotela za bogatu klijentelu. Već je tada dovodio i čuvenog srpskog komediografa B. Nušića, ministre jugoslavenske vlade, diplomate, a osobito glasovite domaće i strane muzičare i pjevače svjetskog glasa (Z. Kunc i dr.).

ANEKSIJA BIOGRADA I NJEGOVA PODRUČJA KRALJEVINI ITALIJI

God. 1941.

Rimskim sporazumom (Pavelić-Mussolini)

Dalmacija s tri pokrajine sa središtima u Zadru, Splitu i Kotoru, pripojena je Kraljevini Italiji. Biograd je sa svojim naseljima u sustavu Provincije u Zadru. Talijanska uprava, sudstvo, školstvo kao i zakonodavstvo proširilo se na cijelu anektiranu Dalmaciju. Biograd je tako dobio civilnog komesara R. Inchiostria kao i vojnog zapovjednika - colonnella. Talijani, osobito njihovi fašisti zlostavljaju naš narod i se rodoljublje plaćalo izgonom na otok Molat (logor). Dolazi do rađanja NOB-e, koja je nakon kapitulacije Italije 1943. izvojevala konačnu pobjedu. Biograd sa svojim naseljima dao je toj pobjedi obilan prilog.

Copyright ©

UDK:930.85 (497.18)

BIOGRADSKI ZBORNİK 1, 1990.

Lucijan Kos, Zagreb

KRONIKA

Pregled važnijih vijesti o Biogradu
i njegovim naseljima kroz stoljeća

str. 539. - 558.